

Från p-plats till samlingsplats

Nya möjligheter för omvandling av parkeringsytor till sociala mötesplatser

Rapportnummer: C799

I samarbete med: Familjebostäder i Göteborg, Uppsalahem och Örebrostäder

Författare: Jonas Sondal och Åsa Romson (IVL Svenska Miljöinstitutet)

Karin Kjellson, Anna Sundman (Theory Into Practice)

Medel från: Vinnova

Granskare: Tomas Stoll

Godkännare: Patrik Isaksson

ISBN: 978-91-7883-546-1

Fotograf, framsida: Theory Into Practice

Sammanfattning

I våra städer och förorter finns ofta stora parkeringsytor nära husen – asfaltsytor som inte används fullt ut och känns ödsliga och ogästvänliga. Det gäller inte minst i områden där boendes bilnehav har minskat, kanske till följd av mer kollektivtrafik och bättre cykelvägar. Projektet Från p-plats till samlingsplats startades för att bidra till en omställning till mer hållbara, inkluderande och estetiska livsmiljöer genom att samskapa och testa nya lösningar för att förvandla outnyttjad parkeringsyta till samlingsplatser för de boende. Inom projektet har tre större allmännyttiga fastighetsägare samarbetat med forskare och arkitekter med att utforma lösningar för omvandling av p-ytor till samlingsplatser. De tre omvandlingarna har skett genom ett aktivt involverande boende både i design och fysisk omvandling i: Kortedala i Göteborg, Markbacken i Örebro och Gottsunda i Uppsala.

I den här rapporten beskrivs dels hela processen för de tre omvandlingarna, del listas en del lärdomar som kan vara bra att ta del av för den som vill driva liknande omvandlingar på andra platser. Lärdomarna inkluderar exempelvis:

- Välj en plats där personer rör sig kontinuerligt. Det gör det lätt att hitta dit och känna sig trygg.
- Genomför omvandlingen i nära samverkan med förvaltare som har ansvar för utvecklingen av området och känner närmiljön.
- Dra nytta av andra förändringar också ska ske i området. Då kan platsen få ett framtida användningsområde som arena för dialoger med de boende.
- Planera så dialog och inspel kring utformning kan ges sammanhängande under en kortare tidsperiod och att återkopplingen vid omvandlingen inte dröjer för länge.
- Var tydlig med vilken plats, tid, och hur mycket pengar som kan läggas på platsens omvandling. Då vet de boende inom vilka ramar de kan påverka.
- Nyttja processledare, intern eller extern, med kompetens inom platsledd utveckling och utformningen av sociala platser, för att säkerställa kvalitet.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
1 Inledning	5
1.1 Projektets syfte och problemställning	5
1.2 Tidigare exempel på liknande omvandlingar inom vetenskaplig och annan litteratur	5
2 Övergripande projektupplägg	7
2.1 Projekts genomförande och rapportens struktur	8
2.2 Principer för delaktighet och platsledd utveckling	9
3 Resultat	11
3.1 Välja p-platser att omvandla	11
3.2 Platserna inför omvandling	12
3.3 Dialog- och designprocessen	17
3.4 Designkoncept för platsskapande	23
3.5 Den fysiska omvandlingen	27
3.6 Resultat av omvandling	31
4 Lärdomar och möjligheter för fler omvandlingar	36
4.1 Att välja plats	36
4.2 Dialog- och designprocessen	38
4.3 Krav på intern organisering	40
4.4 Designkoncept och kostnad för omvandling	42
4.5 Potential för fler omvandlingar	44
5 Slutsatser	46
6 Referensförteckning	47

1 Inledning

Projektet "Från P-plats till samlingsplats" fick finansiering genom Vinnovas utlysning Framtidens attraktiva livsmiljöer. Projektet har pågått från december 2021 till och med november 2023. Det har letts av IVL Svenska Miljöinstitutet och genomförs i samarbete med arkitektbyrån Theory Into Practice (TIP) samt fastighetsägarna Familjebostäder i Göteborg, Uppsalahem och Örebrobostäder (ÖBO).

1.1 Projektets syfte och problemställning

Projektets syfte är att bidra till en omställning till mer hållbara, inkluderande och estetiska livsmiljöer genom att samskapa och testa nya lösningar för omvandling av tidigare parkeringsytor till olika typer av samlingsplatser för boende. Eftersom parkeringsplatser upptar mycket stora ytor kring våra bostäder är de viktiga att se som resurs vid utvecklingen av attraktiva livsmiljöer.

I projektet samarbetar tre större allmännyttiga fastighetsägare, forskare och arkitekter med att utforma lösningar för omvandling av p-ytor till samlingsplatser och aktivt involvera boende i detta. Konkreta omvandlingar av p-yta testas och utvärderas i tre fastighetsägares bestånd. Syftet är att uppnå ny kunskap om hur fastighetsägare kan arbeta för mer attraktiva livsmiljöer tillsammans med de boende. Målet är även att ta fram spridningsbara koncept för hur fastighetsägare kan arbeta med omvandling av underutnyttjade ytor i samverkan med boende och andra aktörer.

1.2 Tidigare exempel på liknande omvandlingar inom vetenskaplig och annan litteratur

Inom projektet genomfördes en översiktlig genomgång av tidigare forskning som presenterar fallstudier av om hur boende och bostadsbolag ingår i gemensamma, samskapande processer för att omvandla utomhusytor i koppling till bostäderna. Slutsatsen från genomgången är att forskningen inom detta område är begränsad. Tidigare forskning har antingen fokuserat på processer där boende inbjuds av

kommunen att ha synpunkter på omvandling av utomhusmiljöer, exempelvis Petterson (2017) och Wiberg (2016), eller på dialoger mellan boende och fastighetsägare gällande renovering av själva bostäderna och inomhusmiljöer kopplade till dessa, exempelvis Stenberg (2018) och Femenias et al. (2017).

Den begränsade forskning som finns om dialog mellan boende och fastighetsägare gällande utomhusytor fokuserar främst på självförvaltning av gårdar. Castell (2006) menar att det finns tre former av boendeinvolvering. Den första handlar om självförvaltning med hög grad av självstyre hos de boende som även har hög nivå av ansvar för förvaltningen. Den andra formen kallas för "supervised self management" där de boende har ansvar för viss förvaltning men lägre nivå av självstyre. Den tredje formen kallar han för "garden group" där de boende kompletterar fastighetsbolagets förvaltning men utan självstyre (Castell 2006). Lindgren & Castell (2008) har analyserat gårdsförvaltning hos 62 fastighetsbolag och menar att det även finns en stor variation i hur mycket självbestämmande de boende har i sina utemiljöer vid självförvaltning, och att det finns många olika former och grader av boinflytande vid förvaltning av grönytor. Det kan dock noteras att den befintliga forskningen om självförvaltning är relativt gammal och att åtminstone begreppet självförvaltning inte förekommer i nyare forskning. Bristen på befintlig forskning om omvandling av utomhusytor i samverkan mellan hyresvärdar och hyresgäster pekar på behov av att analysera hur boendeinflytande skapas och vilken roll den kan ha inte enbart vid renoveringar, utan även när beslut fattas om hur gemensamma utomhusytor används.

Vid sidan av akademisk litteratur gjordes även en genomgång av annan dokumentation från liknande omvandlingsprojekt. På samma sätt fanns dock lite sammanställt mer generellt hur utomhusytor omvandlas i dialog mellan fastighetsägare och boende. Däremot finns gott om exempel på enskilda projekt som genomförts av fastighetsägare och/eller kommuner för att öka tryggheten och göra bostadsområden mer attraktiva. Exempelvis:

- Sveriges Allmännyttas tips på goda exempel innehåller flera på temat dialog om utomhusmiljön, bla solrosstråk i Halmstad¹ och självförvaltning i Olofström²

¹ <https://www.sverigesallmannnytta.se/vad-vi-gor/barnens-tankar-och-hander-formade-solrosstraket/>

² <https://www.sverigesallmannnytta.se/vad-vi-gor/sa-arbetar-olofstromshus-for-mer-engagerade-hyresgaster/>

- Stockholmsshems platsdialoger Hässelby - hyresgäster och förbipasserande barn och vuxna fick rita förslag på hur en ny plats skulle kunna se ut. Detta ledde till utvecklingen av en utomhuslägenhet där annorlunda kärl, så som TV-apparat, användes för planteringar³.
- Från p-plats till Regnbågspark i Botkyrka⁴ - drivet delvis av en grupp barn boende i området. Platsen har gett möjligheter för fortsatta barnaktiviteter drivet av medborgarinitiativ⁵.

Så även om frågan om dialogprocesser och boendeflyttande i förhållande till gemensamma utomhusytor är tämligen utforskat inom akademien, sker initiativ som pekar på behoven av att utveckla metoder, inte minst för att vid omvandling av utomhusytor öka tryggheten och göra bostadsområden mer attraktiva.

2 Övergripande projektupplägg

Projektet fokuserade på att genomföra tre platsomvandlingar, drivna av vart och ett av de deltagande allmännyttiga bostadsbolagen: Uppsalahem, ÖBO och Familjebostäder i Göteborg. I projektet har även arkitekterna Anna Sundman och Karin Kjellson på TIP varit drivande i att stötta bolagen i dialog- och designprocessen. Arkitekternas roll var med andra ord att både processleda designprocessen där bolagen involverade boende och nyttjare av platserna, samt att stötta bolagen i att platserna fick utformningar som kunde genomföras utifrån givna tids- och budgetramar. IVL:s experter fungerade som övergripande projektledare och ansvarade för forskningsbakgrund samt att följa och utvärdera processen med att planera, designa och genomföra omvandlingarna. Det senare gjordes genom kontinuerliga intervjuer under processens gång samt deltagande observationer av dialogprocesserna.

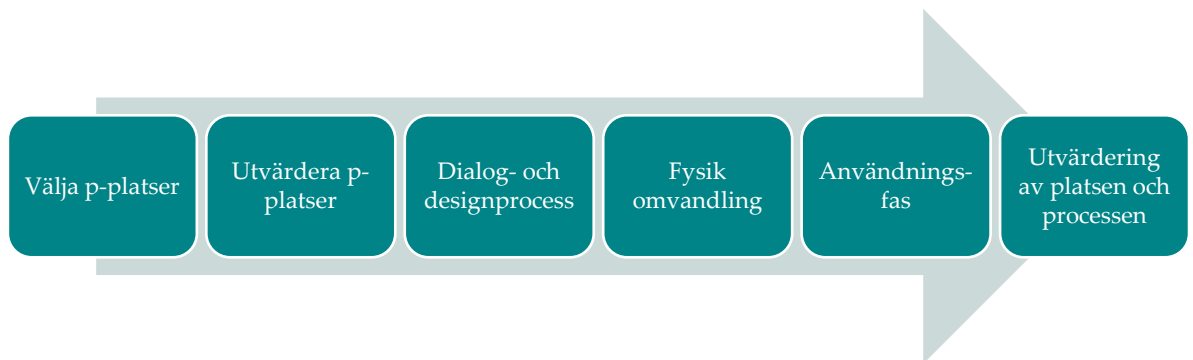
³ <https://www.stockholmshem.se/om-oss/nyhetsarkiv/utomhuslagenhet-skapar-trygghet-i-hasselby/>

⁴ https://www.mynewsdesk.com/se/ab_botkyrkabyggen/pressreleases/nu-faar-fittjaborna-ett-vardagsrum-paa-torget-3111800

⁵ https://www.mynewsdesk.com/se/ab_botkyrkabyggen/pressreleases/regnbagsparkens-dag-foer-barnen-av-barnen-3260208

2.1 Projekts genomförande och rapportens struktur

Genomförandet av platsomvandlingarna skedde i flera steg som totalt sträckte sig över drygt ett år, se Figur 3. Första steget för bolagen var att identifiera p-platser som var lämpliga att omvandla till nya platser, detta skedde under våren 2022 (processen för detta presenteras i sektion 3.1). Detta följdes av ett andra steg av processen där utvalda platser utvärderades under sommaren 2022 utifrån dess kvaliteter och utmaningar för omvandling till kvaliteter och utmaningar för omvandling till mötesplatser (se sektion 3.2).

Figur 1. Övergripande bild av processen från p-plats till samlingsplats.

I det tredje steget genomfördes dialog- och designprocesser där boende och andra framtida användare av platserna, med stöd av arkitekterna, designade platserna, (se sektion 3.3). Dialog- och designprocessen pågick från sommaren 2022 till början av 2023 och utgick från de medverkandes kunskap om platsernas förutsättningar och behov. Genom arkitekternas facilitering, fick de medverkande stöd i att gå från lösa idéer till att skapa en konkret utformning av platserna. I processen ingick att närma sig principerna om platsledd utveckling (se sektion 2.2), med en tydligt högre grad av involvering än bostadsbolag så väl som arkitekter, entreprenörer och andra aktörer är vana vid.

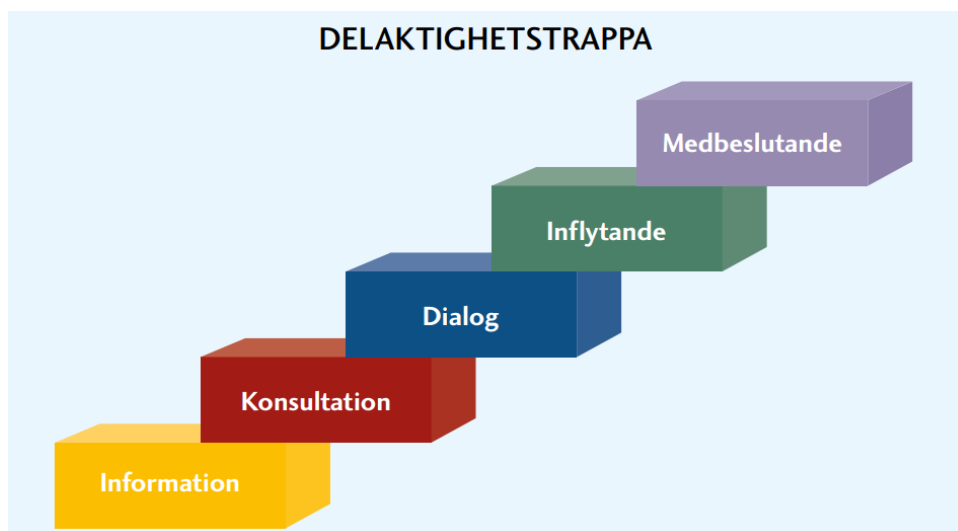
De tre platsernas utformning bygger på ett gemensamt designkoncept som genom de lokala processerna har resulterat i olika utformning (se sektion 3.4). I det fjärde steget genomförde bolagen den fysiska omvandlingen av platserna, antingen med hjälp av egen personal eller entreprenörer som upphandlades. Dessutom genomfördes omvandlingarna till stor del tillsammans med boende som en del av involveringsprocessen (se sektion 3.5). Efter färdigställande och invigning (se sektion 3.6) gick platserna in i en användningsfas under sommaren och hösten 2023. I processens sista steg genomfördes en utvärdering av platsen och processen.

Utvärderingen baseras dels på intervjuer och deltagandeobservationer som genomförts under processens gång, dels på samlade erfarenheter från fastighetsbolagens personal om platsernas användning under sommaren och hösten 2023 (se sektion 3.7).

2.2 Principer för delaktighet och platsledd utveckling

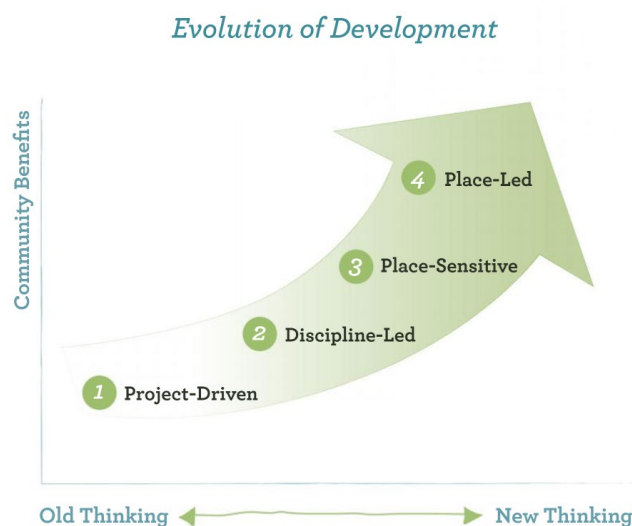
Projektets syfte, om att testa mer inkluderande och samskapande processer i omvandlingen av platser, innebär att tydligt höja graden av involvering av boende och andra framtida användare i utvecklingen av utemiljöer gentemot vad bostadsbolagen är vana vid. Omvandlingarna har därför haft vägledning av principer för delaktighet och angreppssätt hämtat från platsledd utveckling.

Graden av involvering konceptualiserades av Arnstein (1969) i form av en stega, där processer kan placeras ut på stegen utifrån hur djupt invånare har involverats. Denna syn på involvering finns kvar än idag, exempelvis har Sveriges kommuner och regioner (SKR 2023) byggt vidare på konceptet och definierat en något förenklad version i form utav en "delaktighetstrappa", se Figur 1.

Figur 2. Delaktighetstrappan enligt SKR:s modell. Involvering av boende kan göras genom att ge information om vad som ska ske. Vid högre grad av involvering tas reaktioner in på olika förslag. Vid nästa steg sker en dialog inte bara mellan boende och planerare utan också mellan boende. Inflytande innebär att boende är mer i längre processer där de är med och skapar förslag till den som har mandat att bestämma. Vid högsta graden av inflytande ges boende möjlighet att både skapa förslagen till förändring och vara med och fatta själva beslutet. (Bildkälla: SKR 2023)

Parallellt med diskussionen om olika grad av delaktighet finns flera teoretiska inriktningar som analyserar och diskuterar idealen och problematiken med olika typer av delaktighet i samhällsplanering (Wiberg 2016), exempelvis Communicative planning (Forester, 1989) och Collaborative planning (Healey, 1997). På senare tid har även "Platsledd utveckling" som angreppssätt också utvecklats där ambitionen är att hög grad av involvering ska leda till kvalitativa platser som kan fylla ett meningsfullt syfte i människors liv (se även exempelvis Friedmann, 2010). I detta ingår att utgå från platsens förutsättningar och behov som platsen kan fylla i den lokala kontexten. Att utveckla platsen tillsammans med boende och andra användare av platsen kan stärka människors egenmakt och anknytning till platsen, och att ytterligare stärka den sociala infrastruktur som finns i det lokala sammanhanget. Även i detta sammanhang går det att prata om olika grader av platsledd utveckling, se Figur 2, där den högsta graden av platsledd utveckling vänder på planeringsprocessen från top-down-styrning till bottom-up-styrning. Detta innebär ett nytt förhållningssätt och arbetssätt för såväl bostadsbolag som arkitekt, från att styra och bestämma utvecklingen till att ha en underlättande roll som möjliggör och stöttar människor att samskapa en plats.

Figur 3. Platsledd utveckling. I en projekt driven process är planering, tidsram och budget som främst styr. Medverkan från grannskapet kan ibland ses som krångligt då det sällan passar in i projektets ram. I disciplinledda processer leds projektet av en viss profession, vilken påverkar utvecklingen och möjligen missgynnar grannskapet och förverkligandet av platsens vilja. I en platskänslig process anstränger sig projektet för att samla grannskapets insatser, men processen leds fortfarande av designers och arkitekter. I en renodlad platsledd utveckling är språnget taget fullt ut till att grannskapet är i partnerskap och har inflytande över resurser, budget och design. Det är en gruppinstans där professionella stöttar och faciliteterna utvecklingen snarare än styr den. (Bildkälla: PPS 2016)

Det ska tydliggöras att omvandlingarna som presenteras i denna rapport inte ska ses som exempel på platsledd utveckling. Däremot är principerna för platsledd utveckling viktiga att ha med sig för att få en förståelse för ambitionen med de dialog- och designprocesser som varit en del av projektet. Dialog- och designprocesserna har haft en strävan att utmana bostadsbolagen uppåt på delaktighetstrappan (se Figur 1) och att närma sig det platsledda angreppssättet. Detta inkluderar att tydligare möta boende och andra som "lokala experter" av hur platserna används idag, vilka typer av platser eller funktioner som saknas i området idag, hur en plats kan tänkas användas och av vilka och så vidare. Konsekvenserna av detta för olika aktörer (bostadsbolag, arkitekter och boende) och deras roller i processen diskuteras vidare i sektion 4.

3 Resultat

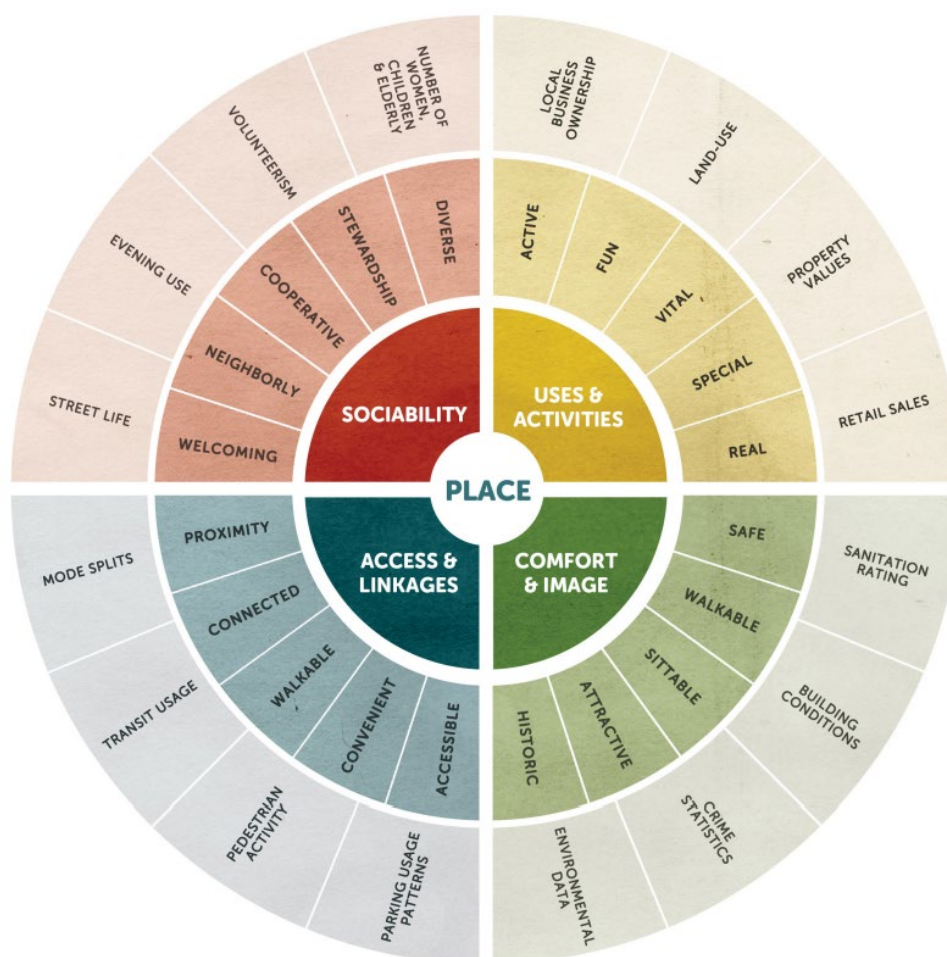
3.1 Välja p-platser att omvandla

Bolagen fann de olika svårt att hitta lämpliga p-platser att genomföra omvandlingen på. Däremot använde bolagen gemensamma kriterier för att välja p-platser att omvandla. Utgångspunkten för alla bolagen var att hitta en plats som kändes representativ för beståndet i stort, eller i alla fall inte vara en plats som sticker ut. Detta för att möjliggöra vidare uppskalning på andra liknande platser i framtiden. Vidare ville ett par av bolagen nyttja projektet till att omvandla ytor inom områden som var i behov av nya sociala platser utomhus, som i ett led i att stärka den sociala hållbarheten i området. En annan grundförutsättning var att p-platserna skulle vara friställda eller enkelt kunde friställas, och inte exempelvis var låsta i hyresavtal med en viss hyresgäst. En annan viktig faktor var att p-platserna låg i ett område där bolagens förvaltare, med ansvar för områdets utveckling och mandat över budgeten för investeringar i utemiljön, var positivt inställd till projektet. I bolagen drevs projektet av personer i en strategisk roll centralt placerad i bolagens organisation, utan egen budget av tillräcklig storlek för omvandlingen. Det var därför viktigt att förvaltare och andra nyckelpersoner inom organisationen stod bakom såväl projektets idé som utvald plats. På inrådan av arkitekterna på TIP skulle p-platserna också vara på ytor där personer rör sig och inte ligga enskilt. En sådan "uppkopplad" placering ger förutsättningar för att människor ska hitta dit, att det känns naturligare att vara där och att det känns tryggt om det finns människor i rörelse i närheten.

Processen att välja plats gick olika snabbt. För ett par av bolagen var det svårt att hitta flera tillgängliga p-platser bredvid varandra som också låg på en plats som lämpade sig i övrigt för omvandling. Initialt diskuterades möjligheter att omvandla såväl yt-parkeringar som ytor inom p-däck, p-hus och enskilda garage under bostäder. I slutänden landade alla tre bolagen i frigjorda p-ytor i ytläge, dvs asfalterade utomhusytor. I ett av de tre bolagen var en plats med 7 - 8 p-platser uppe för diskussion men där oro för hur boende skulle uppfatta en så stor omvandling blev ett hinder. I de två andra bolagen var processen enklare och gick snabbare.

3.2 Platserna inför omvandling

Efter att varje bolag valt p-platser för omvandling gjordes en utvärdering av varje plats för att förstå vilka styrkor och svagheter som fanns utifrån syftet att skapa mer sociala platser. Utvärderingen genomfördes av projektgruppen genom platsbesök. En metod presenterad av PPS (2016) modifierades för att passa för sammanhanget. Genom metoden värderas en rad egenskaper med platsen på en skala från 1 till 5. Bedömningen görs kvalitativt och i grupp. Egenskaperna som anges anpassas delvis efter platsens förutsättningar med syfte att definiera hur inkluderande, estetisk, hållbar och uppkopplad platsen är. Bland egenskaperna ingår till exempel om den fysiska miljön upplevdes trygg, om den ger utsikt över något, om platsen bjuder in till att stanna upp på platsen, om det finns grönska, om människor passerar eller använder platsen på annat sätt samt hur platsen kopplar till det som sker i omgivningen. Nedan följer en beskrivning av de olika platserna för att ge en bild av dem innan omvandlingen.

Figur 4. Grundstrukturen för vilken metoden för utvärdering av platsen utgick ifrån. De fyra delarna innerst utgör kategorier (dessa modifierades till inkluderande, estetisk, hållbar och uppkopplad), nästa ring ut är egenskaper (dessa ändrades delvis utifrån platsens förutsättningar, se exempel i texten ovan), yttersta ringen är exempel på indikatorer för att mäta egenskaperna (denna del användes inte i projektet). (Källa: PPS 2016)

Kortedala, Göteborg

I Göteborg valdes sju p-platser ut i stadsdelen Kortedala. P-platserna är belägna mellan bostadshus (punkthus) och en skogsdunge. Genom skogsdungen finns en brant stig som leder till hållplatsen för spårvägen. Till platsen leder även gångvägar från närliggande bostadshus. Platsens placering gör att den passeras kontinuerligt av boende. Närliggande skogsdungen gör både att platsen upplevs lummig samtidigt som träden skuggar platsen och gör den mörkare. Blomrabatter i anslutning till intilliggande bostadshus bidrar också till trivseln. Se Figur 4 och Figur 5.

Figur 5. Flygbild över platsen för omvandlingen i Kortedala, Göteborg. Omvandlingen ska ske på parkeringsytan till vänster i bild, mer specifikt inom p-platserna längs ner i bild. (Bildkälla: Google Maps)

Figur 6. Platsen som ska omvandlas i Kortedala, Göteborg. I mitten av bilden skymtas stigen som leder till hållplats för spårvagnen. Fotograf: TIP

Gottsunda, Uppsala

I Uppsala valdes en yta i Gottsunda ut. Ytan var troligen byggd för parkering från början men används idag inte som parkering. Ytan ligger i direkt anslutning till en busshållplats vilket gör att det kontinuerligt rör sig personer över ytan. De höga intilliggande bostadshusen påverkar upplevelsen av platsen genom slutna fasader där entréer i byggnaderna vetter bort från platsen. Enbart miljöstugan som ligger intill har entré mot platsen. I övrigt upplevs platsen ganska tom utan sittplatser eller annat som får passerande att stanna upp. Se Figur 6 och Figur 7.

Figur 7. Flygbild över platsen för omvandling i Gottsunda, Uppsala. Platsen utgörs av ytan framför det gul-beige lägenhetshuset mitt i bilden. (Bildkälla: Google Maps)

Figur 8. Platsen för omvandling i Gottsunda, Uppsala. På bilden syns även miljöstugan samt den intilliggande busshållplatsen. (Bildkälla: Google Maps)

Markbacken, Örebro

I Örebro valdes en yta ut inom stadsdelen Markbacken. Platsen består både av tre parkeringsplatser och en av de två utfarter som går ut från parkeringen. Direkt över vägen (upphöjd med gångfart) från platsen finns Tegelbruket som driver verksamhet och aktiviteter inom idrott, kultur och lärande med ungdomar som målgrupp. Intill platsen ligger en betongvägg som pryfts med en muralmålning. Strax intill ligger också Fritidsbanken som lånar ut sport- och friluftsutrustning. Genom närheten till verksamheter rör det sig människor över platsen kontinuerligt. Se Figur 8, Figur 9 och Figur 10.

Figur 9. Flygbild över delar av Markbacken, Örebro, där omvandlingen ska ske. I nedre vänsterkant syns Tegelbruket. Platsen för omvandling är den del av parkeringsytan mitt i bilden som ligger längst ner i bild, närmast Tegelbruket och delvis skymt av träden på platsen. (Bildkälla: Google Maps)

Figur 10. Platsen för omvandling i Markbacken, Örebro. På bilden framgår både p-platserna som tas i anspråk i mitten av bilden och i utfarten från parkeringsplatsen i förgrunden. Bilden är tagen med Tegelbruket i ryggen. (Bildkälla: Google)

Figur 11. Platsen för omvandling i Markbacken, Örebro till vänster i bild. Övergatan till höger i bild entrén till Tegelbruket.

3.3 Dialog- och designprocessen

De tre omvandlingarna följde en liknande process för dialog och designprocessen, men de skiljde sig också åt på flera sätt. Grunden för alla tre processer har varit att arbeta i samverkan med boende eller andra "användare" av platsen. Därför har dialog och design-processerna skett i flera steg, från att förstå hur platser används idag, till att samla idéer från användare, till att låta användare vara med och designa platser samt även delta i att bygga platserna. Nedan följer en beskrivning av de olika processerna för de olika städerna.

Göteborg

I Kortedala låg p-platserna både nära en förskola och ett seniorboende. Dessa två grupper identifierades därför som möjliga framtida användare av platsen och därför värdefulla att inkludera i dialogen.

Med förskolebarnen genomfördes ett platsbesök samt en session för idéskapande genom teckning och målning där de ombads att måla sina minnen och tankar om platsen. Processen leddes av TIP. Förskolebarnens idéer och uttryck kunde sorteras in i olika teman. Se Figur 11.

- Djur & natur. Stort intresse för insekter, maskar, sniglar. Skulle gärna se klappvänliga och keliga djur som kaniner eller katter på platsen.
- Chilla. Några ville ha möbler för att kunna chilla, kanske se på film.
- Lek. Det märktes att barnen gillade naturlek och klättring. Förskolepersonalen önskade klätterställning, eftersom det är populärt bland barnen och saknas för området. Barn har alltid nära till idéer och uttrycker sig spontant. Det gemensamma platsbesöket visade att barnen hellre vill upptäcka naturen än att befinna sig på en asfaltsyta. Ur barnens perspektiv ser vi nytta av att utvidga möjligheter till naturnära lek.

Figur 12. Dialog med förskolebarn genom lek på platsen för omvandling i Kortedala, Göteborg. (Fotograf: TIP)

Seniorerna var främst engagerade i områdets övergripande utveckling och uttryckte oro över upplevt ökad drogrelaterad vistelse, inte bara längs skogen utan även i trappuppgångar. De framhöll vidare att seniorerna redan "har allt" och är väldigt nöjda med både den lokala gemensamhetslokalen samt etablerade uteplatser med grill mm. De förslog att vi istället skulle fånga upp ungas önskemål för platsen. Seniorerna förklarade att gångvägen bakom husen har en flackare lutning än Kalendervägen och därmed enklare att gå som äldre. Vidare lyftes även behovet av skuggiga mötesplatser inklusive sittplatser för varma sommandagar.

Vid sidan av de riktade dialogerna mot förskolebarn och seniorer genomfördes dialoger med passerande på platsen. Detta dialogtillfälle handlade om att prata med förbipasserande om hur de upplevde platsen idag, hur de använder platsen idag, hur de upplever området i stort, vad de saknar i området och liknande frågeställningar.

Uppsala

Dialogerna om platsomvandlingen i Gottsunda i Uppsala började i juni 2022 med ett öppet dialogmöte på "Mötesplatsen" i Gottsunda, ett par minuters promenad från platsen som skulle omvandlas. Uppskattningsvis deltog ca 50 personer, varav 20 barn i förskole-/grundskoleålder, 10-15 tonåringar, 15 vuxna (främst föräldrar). Av föräldrar var flest kvinnor. Dialogen skedde främst genom att arkitekterna på TIP tecknade tillsammans med deltagare. Oftast gjorde deltagarna egna bilder, men vissa ville hellre beskriva sin idé i ord och då tecknade arkitekterna under samtalet. Sammantaget samlades nästan 100 idéer in, genom ett 40-tal teckningar samt texter på post-it lappar. Populära teman var: Lekturtrustning, vacker belysning, glada färger, fontän och vatten, kunna umgås och äta, växter och odling. Se Figur 12.

Figur 13. Kollage av bilder från dialogmöte på "Mötesplatsen" i Gottsunda, ett par minuters promenad från platsen som skulle omvandlas. (Fotograf: TIP)

I september 2022 hölls ett liknande dialogmöte på platsen för omvandlingen. Syftet med detta dialogtillfälle var att prata med förbipasserande om hur de upplever platsen idag och hur de vill se platsen utvecklas. Dialogen genomfördes av en hållbarhetspecialist och områdets förvaltare på Uppsalahem samt en från IVL. Samtalen antecknades på postitlappar som sattes upp på ett medtaget blädderblock. Sammantaget skrevs 40 idéer ned på post-it-lappar under dialogen, idéer som lyftes fram var bland annat: sittplatser, lekpark, grönsaksstånd, linbana, rita med krita i asfalten, spel ritade i asfalten, foodtrucks, loppismarknad. Se Figur 13.

Figur 14. Dialogtillfälle på platsen för omvandling i Gottsunda, Uppsala. Fotograf: IVL Svenska Miljöinstitutet.

Under dialogmötena fick alla deltagare möjlighet att anmäla intresse att fortsätta vara involverade i processen att designa omvandlingen av platsen. I november genomfördes nästa steg där de som anmält intresse blev inbjudna att vara med och designa hur platsen ska omvandlas. Som grund för den fortsatta dialogen samlades de idéer som kommit upp i de två första dialogtillfällena. Idéerna sorterades och bedömdes utifrån vad som vore möjligt att göra inom projektets ramar vad gäller tid och kostnad. Processen landade i att omvandlingen skulle inkludera skylt, sittplatser och lekslinga. Utifrån dessa ramar togs designidéer fram i ett samtal mellan deltagare och TIP. Trots intresseanmälningar kom endast fyra personer från samma hushåll på dialogtillfället. Därutöver kom några nyfikna män förbi med frågor och inspel.

Örebro

Dialogprocessen om omvandlingen i Markbacken fokuserade helt på involvering av ungdomar på det intilliggande Tegelbruket. Ett första tillfälle för dialog hölls därför på Tegelbruket med ungdomar som personal på Tegelbruket hjälpt till att samla. Dialogen skedde dels genom platsbesök och allmän diskussion om platsen idag och området i stort, dels genom att ungdomarna fick skissa upp egna förslag på vad en omvandlad plats skulle kunna innehålla. Deltagarna hade gott om idéer

och var bra på att uppmuntra och bygga vidare på varandras idéer. De medverkande hade lätt för att uttrycka sig kring förslag och konsekvenser som designen ger. Alla kunde se att platsen hade potential och var generellt positiva till att skapa något där. Se Figur 14.

Figur 15. Kollage av bilder från dialog med ungdomar om platsomvandlingen i Markbacken, Örebro. Bilden i övre högra hörnet syns skisser ungdomarna gjort ovanpå enkla renderingar av platsen. (Fotograf: TIP)

Tillsammans med Tegelbruket anordnades ett uppföljande dialogtillfälle. Vid detta tillfälle medverkade en tjej som i diskussioner med TIP vidareutvecklade förslaget för platsomvandlingen inklusive färgval. Färgerna som valdes var Tegelbrukets färger för att visa att platsen utanför hänger samman med det som sker inne på Tegelbruket.

3.4 Designkoncept för platsskapande

Baserat på dialogprocesserna och syftet med projektet arbetade arkitekterna på TIP fram ett designkoncept för platsskapande. Konceptet utgår ifrån att det som skapas ska vara:

Temporärt – genom att vara enkelt att montera och demontera för senare bruk på annan plats. Byggmaterial har valts utifrån låg klimatpåverkan och låg kostnad. För att omvandlingar ska kunna ske snabbt, ska inte designen innebära att bygglov krävs.

Medskapande – genom att involverat människor med lokal kunskap i idéskedet, som förutsättning för att hitta rätt innehåll för platsen. Byggtekniker har valts utifrån vad som kan ske med låg tröskel, så att amatörer enkelt kan komma in och bygga.

Generellt och specifikt – det som utvecklats har en generell design, som kan tillämpas på vilken parkeringsyta som helst, men som samtidigt är öppen för att fyllas med platsspecifikt innehåll. Med innehåll menas såväl fysiska objekt som aktiviteter.

Utifrån detta har designprinciper för de tre platserna utvecklats, vilka utgår från tre olika nivåer: Ram, detaljer, liv. Se Figur 15.

1. Ram

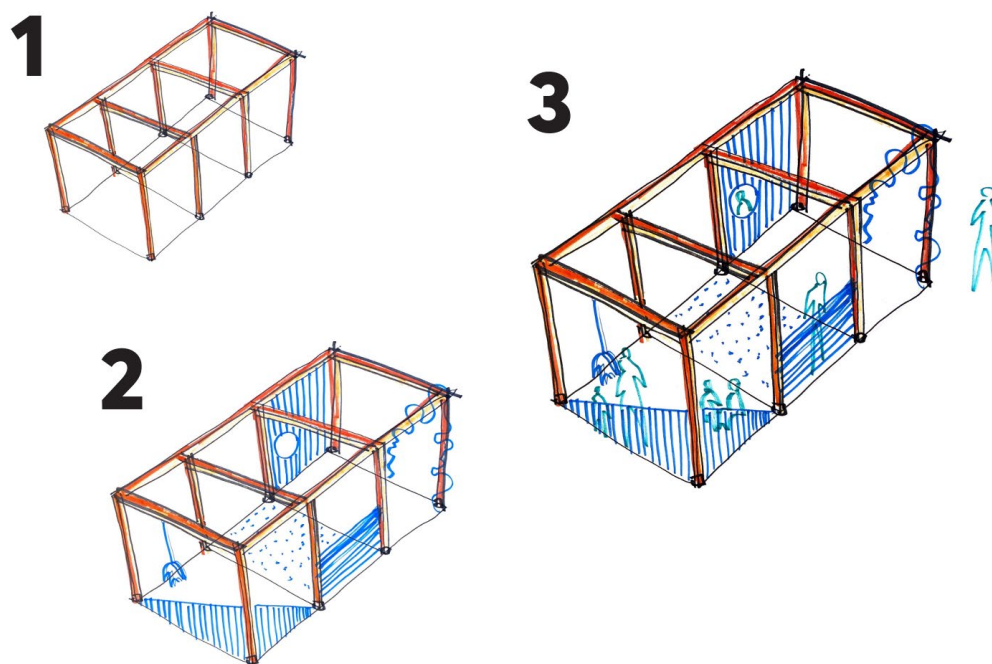
Ramens syfte är att annonsera platsen på avstånd. Ramen ger en tredimensionell upplevelse på platsen samt verkar rumsskapande och inramande av de detaljer och aktiviteter som kan äga rum. Ramen är byggd av trä/limträ och är monterad på ett sådant sätt att den enkelt kan demonteras och senare sättas upp på en annan plats. Ramen är tänkt att byggas av professionella snickare. Eftersom parkeringsplatser följer standardiserade mått bör ramen kunna placeras även på andra parkeringsplatser som ska transformeras. Ramen kan också fungera fristående, som en pergola i en gårds- eller parkmiljö.

2. Detaljer

Detaljerna "pluggar in" i ramen och är olika på olika platser. Skivmaterial, spillmaterial och återbrukat material är lämpligt att använda. Färgsättning anpassas efter respektive plats och är ett sätt att "hålla ihop" varje plats och ge identitet. Färgsättning kan också innebära att asfalten målas.

3. Liv

Användningen av platserna är såklart i tankarna genom hela designen. Utöver en lockande och platsspecifik design ser vi två strategier för att stimulera liv på den temporära samlingsplatsen. Dels att involvera lokalbor i idéskede och uppbyggnad för att skapa anknytning och stolthet. Dels att bostadsbolagen initierar aktiviteter på ytan, eller bjuder in andra aktörer att nyttja den.

Figur 16. Illustration över designkonceptet 1. Ram 2. Detaljer 3. Liv. Utvecklat och illustrerat av TIP.

I alla tre platsomvandlingar går det att se hur designkonceptet har använts men också hur det resulterat i olika utformning baserat på kunskap från dialogprocessens involvering av lokala intressen, där visioner från deltagarna konkretiserades av arkitekterna på TIP. Vid sidan av dialogprocesserna under hösten 2023 och vintern 2023/2024, växte designen av de olika platserna också fram genom iterationer med byggprocessen. Främst handlade dessa iterationer om tillgången på återbrukat material och dialog med lokala byggentreprenörer kring vad de såg som möjligt.

Uppsala – Välkommen till Gottsunda

Designen i Uppsala utgick från en pergola som Uppsalahem fick överta från Uppsala kommun då den skulle demonteras från sin nuvarande placering. Pergolans ram fylls med bokstäver som skriver ut "Gottsunda", vilket bygger på en idé som kom upp tidigt i dialogprocessen, att markera och välkomna alla till stadsdelen. Platsen får även en markmålning där deltagarna i dialogen valt en ljus markmålning med en bas i ljuslila och där ljusa rosa kulörer samt en ljusgul stöttar upp paletten. En vitlila kulör används till konturer medan en mörkare klarblå och skogsgrön används som accentfärg. Olika aktiviteter som loppis och foodtrucks ska arrangeras för att skapa liv på platsen. Se Figur 16.

Figur 17. Modell över förslag till omvandling av platsen i Gottsunda, Uppsala. (Modellbygge och fotograf: TIP).

Örebro – Stock och sten

I Örebro utgick utformningen ifrån en inventering av Örebrobostädernas tillgång på återbrukat material för utemiljö. Där fanns en del stockar, granitkantsten, ramverk och stora stenar som inkluderades i designen och gav platsen dess karaktär. Ramverket för platsen utgörs av två portar in till platsen. Stockar och stenar används för att bygga upp landskapet. För att materialvalen ska följa en gemensam linje valdes träflis som markmaterial avgränsat av återbrukat granitkantsten. Färgsättningen, och då särskilt markmålningen hämtar inspiration från Tegelbrukets brandorange, och kompletteras med fler nyanser, orange, orange-gult. Även muralmålningen på väggen intill har gett inspiration till färgsättning och storlek på färgfält. I utformningen ingår också ett "förebildsträd" där ungdomar kan sätta upp namnet på den som de ser som sina förebilder. Platsen är

tänkt att både förlänga entrén till Tegelbruket och på så sätt öka trivseln i utemiljön runt verksamheten. Vidare kan platsen användas av Tegelbruket som i övrigt inte har några utomhusmiljöer att använda. Tanken är även att besökare till den intilliggande Fritidsbanken ska kunna använda platsen. Se Figur 17.

Figur 18. Modell över förslag till omvandling av platsen i Markbacken, Örebro. (Modellbygge och fotograf: TIP).

Göteborg - Scenen vid naturen

Platsen i Göteborg har den grönaste miljön av de tre som ingår i projektet. Det var också tydligt att förskolebarnen drogs till träden och gräset i närheten snarare än att leka på parkeringens asfaltsyta. Syftet med designen är därför att skapa en byggd struktur som blir en "scen vid naturen" och en aktiv scenplats i randzonen mellan bebyggelse och natur. Likt i Uppsala byggs en pergola upp som ram för att skapa rumskänsla. Genom klubbmurning (att mura med trä och lerbruk) byggs en scen och sittplatser. Klubbmurningen görs som en del av involveringen av boende i området. Färgsättning tar inspiration från byggnadernas blå nyanser. Scenen vid naturen ska vara en flexibel plats som kan användas för vila, sitta, lek, uteklassrum eller andra aktiviteter initierade av Familjebostäder eller boende. Se Figur 18.

Modell över platsomvandlingen i Kortedala, Göteborg. (Modellbygge och fotograf: TIP)

Figur 19. Modell över platsomvandlingen i Kortedala, Göteborg. (Modellbygge och fotograf: TIP)

3.5 Den fysiska omvandlingen

Uppsala

I Uppsala byggdes ramen (pergolan) upp av personal vid Uppsalahem samt entreprenör, medan invånare involverades i utformningen av markmålningarna. Svårigheter uppstod att hitta en entreprenör som kunde genomföra demontering, transport och montering av pergolan till en rimlig kostnad. Därför fick intern personal också användas. Ytterligare problem uppstod när delar av den demonterade pergolan blev stulna. De stulna delarna ersattes genom nyinköp. I maj 2023 slutfördes designen av markmålningen på plats tillsammans med boende i området. Med hjälp av utklippta trianglar kunde först en ritning skapas som sedan fördes över till marken genom stora mallar för trianglarna. Dagen efter kom målare som gjorde målningen efter deltagarnas design. Gottsunda-skylden fick en annan utformning än designen angav. Man ville dels inte ställa bokstäver själva på marken då risken för stöld bedömdes som för stor. Pergolan upplevdes också stå nära bilvägen och skylden användes därför för att hindra barn från att röra sig snabbt mellan pergolan och vägen. Se Figur 19.

Figur 20. Bilder från omvandlingen av platsen i Gottsunda, Uppsala där boende engagerades i att medskapa markmålningen, först genom att göra skisser och sedan föra över skisserna till marken. (Fotograf: TIP)

Örebro

Strax innan byggnationen skulle ske ifrågasattes trafiksäkerheten i och med omvandlingen. Intill platsen finns en garageutfart och bilar som kommer från garaget kör ofta över ytan som omvandlingen ianspråktar. Omvandlingen innebär att bilar från garaget måste välja en annan väg genom parkeringen, för att använda en annan utfart. Omvandlingen behövde därför tydliggöras, bland annat

genom att betongsuggor ställdes ut för att markera att bilar inte längre skulle köra där.

Placering av marksten, flis, stockar, portaler och konstverk bestämdes av Örebrobostäder och TIP. Vissa justeringar fick göras på plats utifrån omständigheter på platsen. En flexibel entreprenör som kunde anpassa arbetet blev en bra resurs. Markmålningen genomfördes av sex ungdomar med koppling till Tegelbruket. Ca 30 barn och ungdomar besökte platsen under dagen för att göra personliga träbrickor att hänga upp i konstverket "Förebildsträdet". Se Figur 20.

Figur 21. Kollage av bilder från omvandlingen av platsen i Markbacken, Örebro. (Fotograf: TIP)

Göteborg

För omvandlingen i Kortedala stannade processen upp strax innan byggstart då kommunen meddelade Familjebostäder att parkeringen som valts ut för omvandling kanske skulle grävas upp under 2024. Diskussionerna väcktes om hur boende skulle reagera om det byggdes något i området som sedan behövdes tas bort inom ett år. Efter flera möten med tjänstepersoner på olika nivåer inom bolaget, där olika alternativ diskuterades, beslutades ändå att fortsätta enligt plan.

För byggnationen involverade Familjebostäder Egnahemsfabriken på Tjörn. Detta gjordes för att möjliggöra involvering av boende och andra intresserade i byggnationen, genom att dra nytta av Egnahemsfabrikens erfarenheter av att driva byggnationer i samverkan med intresserade amatörer. En pergola ställdes upp som ram för platsen och stod klar till sommaren 2023. 7 september medverkade ca 20 personer i den fortsatta platsomvandlingen, varav fem byggpedagoger från Egnahemsfabriken och två arkitekter från TIP. Övriga var deltagare i en pågående byggkurs, boende i området och andra intresserade från Göteborgsområdet. Dagen därpå deltog ca nio personer hela dagen. Vid lunch kom ytterligare sex personer då Familjebostäders personal anslöt.

Utöver deltagarna kom många förbi för en kopp kaffe eller gratis lunch. Renova ordnade ett informationsevent intill, och flera representanter från Familjebostäder kom på besök, bland annat för att intervjua deltagare. Egnahemsfabriken ordnade material, verktyg, mat och logistik. Uppsågade stockar (kubb) fanns förberett och levererat till platsen, men det hämtades också material från naturen intill, såsom redan fällda, tunna stammar av sälg. Olika handverktyg som fogsvans, hammare och stämjärn fanns tillgängliga för att bearbeta träet. Se Figur 21.

Figur 22. Bilder från omvandlingen av platsen i Kortedala, Göteborg. (Fotograf: TIP)

3.6 Resultat av omvandling

Uppsala

Omvandlingen av platsen i Gottsunda stod klar och invigdes i juni 2023, se Figur 22 och Figur 23. Vid invigningen fanns foodtruck på platsen, vilket man planerar

för ska kunna vara ett återkommande inslag när platsen används för arrangement. Erfarenheterna under sommaren 2023 är att få söker sig till platsen för att bara vara där. För att informera om syftet med platsen och projektet har en skylt satts upp i slutet på sommaren. Vidare har boendeenkät innehållit frågor om den nya platsen för att utvärdera boendes upplevelser av den. De 42 inkomna enkätsvaren spretar dock och ger inte någon entydig bild om platsen upplevs av boende. Frågor ställdes om platsen upplevs trevlig, trygg, om man är nöjd med platsen och om man upplever att platsen används av boende. På en femgradig skala, från instämmer inte alls till instämmer helt, är fördelningen för samtliga frågor relativt jämn.

Under hösten 2023 har Uppsalahem fortsatt med att initierat aktiviteter på platsen, främst genom att arrangera loppisar. Uppsalahems områdesvärdar har då hjälpt till genom att exempelvis ställa fram bord för de boende som vill ställa ut under loppisen. Bolaget har använt dessa tillfällen till att fortsätta dialogen med boende om områdets förvaltning och utveckling. Vidare hoppas Uppsalahem på initiativ som de boende själva initierar och driver. Sammantaget är Uppsalahem nöjda med omvandlingen som gjort platsen mycket vackrare och trivsammare. Bolaget har idéer om möjliga andra platser att genomföra likande projekt på, om och hur sådan omvandling ska genomföras är dock inte beslutat.

Figur 23: Invigning av omvandlad plats i Gottsunda, Uppsala. I bakgrunden syns foodtruck som fanns på platsen för invigningen. (Fotograf: TIP)

Figur 24. Inviigning av platsen i Uppsala. I förgrunden syns markmålningarna. (Fotograf: Uppsalahem)

Örebro

Omvandlingen av parkeringen i Markbacken, Örebro, slutfördes i juni 2023. Platsen karaktäriseras nu av de färgglada blå portar och en färgglad matta som leder gående och cyklister till och från Tegelbruket. De stora träderna på platsen lyfts fram av flisen på marken. Konstverket "Förebildsträdet" med träbrickor där ungdomar skrivit ner sina förebilder, är en plats att stanna upp på för att läsa. Platsen som skapats kopplar an bra till muralen som redan fanns på platsen. Se Figur 24.

Örebrobostäder vittnar om att omvandlingen av platsen mottagits positivt av Tegelbrukets verksamhet, fritidsbanken samt de boende och förbipasserade man pratat. Någon enskild negativ kommentar ha inkommit angående att en utfart från parkeringsplatsen har stängts av. Tegelbruket har använt platsen som komplement till sina inomhusmiljöer, och det har blivit en uppskattad plats för pauser utomhus. Besökare vid Fritidsbanken har använt ytan för att pröva sportutrustning innan man lånar den. I planeringen av platsen fanns oro att det skulle skapa ett negativt häng vilket skulle öka otryggheten, vilket dock inte skett. Örebrobostäder menar vidare att omvandlingen har gett platsen ett lyft, inte bara för de som stannar upp på platsen, utan också för de som passerar platsen, vilket nog är betydligt fler.

Bolaget anger vidare att omvandlingen har blivit ett positivt inslag i Markbacken genom att skapa en mer trafiksäker, vackrare och trivsammare miljö.

Figur 25. Bilder från färdigställd platsomvandling i Markbacken, Örebro. I den övre, vänstra bilden syns förebildsträdet, som också syns till höger i den nedra bilden. I bakgrunden av den nedre bilden syns entrén till Tegelbruket. (Fotograf: TIP)

Göteborg

I Kortedala fick scenen mot naturen även en tydlig koppling till gångstråket genom pergolans inramning. Det upphöjda kubbgolvet är en vacker yta och skapar samtidigt en vistelseplats som kan nyttjas fritt av boende i området. Platsen skapar en scen, men är också en lugn sittplats där man kan blicka ut över grönstråket. Platsens design gör den möjlig att användas både som utflyktsmål för förskolorna i närheten samt skapar

en tryggare miljö för äldre i området. Det kan också bli en mötesplats på väg till godisaffären, eller ett stopp längs genvägen till spårvagnen. Ett vänligt inslag på platsen i naturliga material. Se Figur 25.

Familjebostäder planerar att kunna använda platsen för olika aktiviteter, där platsen kompletterar bolagets samlingslokaler inomhus. Bland annat har bolaget under hösten 2023 arrangerat Halloweenfirande där hyresgäster och förskolebarn bjöds in för en träff, och där barnen kunde vara med och utsmycka pergolan. Platsen planeras också att vidareutvecklas med mobilt tak och belysning.

Figur 26. Bilder från färdigställandet av platsomvandlingen och Halloweenfirandet vid platsen i Markbacken, Göteborg. (Fotograf: TIP (övre bilden) och Familjebostäder i Göteborg (nedre bilden))

4 Lärdomar och möjligheter för fler omvandlingar

De tre omvandlingarna har följts och kontinuerligt utvärderats både vad gäller process och den fysiska omvandlingen. Detta har skett dels genom intervjuer med medverkande bostadsbolag, arkitekter och deltagande observationer av dialogprocessen. Nedan diskuteras de lärdomar som kommit fram genom denna process, inklusive sammanfattande tips för andra att ta med sig för liknande omvandlingar.

4.1 Att välja plats

Utifrån projektets resultat går det att sammanfatta vissa kriterier som viktiga vid valet av plats. Dessa kriterier listas nedan som tips för andra liknande processer att också följa. Av de egenskaper hos platserna som utvärderades i början av projektet lyfter bolagen efter omvandlingar särskilt fram vikten av att välja en "uppkopplad plats" där folk redan rör sig lyfter bolagen som viktigt. Detta då de menar att det ökar användningen och skapar värde även för den som bara passerar platsen. Att "krysta fram" en social plats i ett avlägset hörn där få vistas ser bolagen inte som en framkomlig väg. Även själva platsutvärderingen i sig, där platsernas förutsättningar att bli sociala mötesplatser diskuterades ingående, sågs som en värdefull del av processen. Andra framgångsfaktorer var att välja plats inom ett område som behöver mer sociala ytor och att valet skedde i samverkan med bolagets förvaltare med budgetansvar för utemiljön. För kommande omvandlingar ser bostadsbolagen en potential i en närmare samverkan med kommunen utifrån deras strategier för effektivisering av parkeringsytor och utveckling av allmänna platser.

Erfarenheterna av hur lätt det var att hitta bra platser skiljde sig mycket åt mellan bolagen. Detta beror delvis på skillnader i hur bolagen arbetar med tilldelning av platser, vilket också kan skilja sig åt mellan olika bostadsområden inom samma bolag. Med flexibel parkering, så kallad tillståndsparkering, där boende betalar för att kunna parkera inom ett område utan att ha en egen specifik p-plats, blir förutsättningarna mer flexibla för bolaget än när parkeringsplatserna är låsta (Roth *et al* 2021). Ingen av platserna i detta projekt knöts till en aktiv omvandling av ett område där större parkeringsområden pekats ut som potentiella platser för nya bostäder eller att äldre parkeringsanläggningar måste omvandlas p.g.a. underhållsproblem. Sådana platser hade med större skala och tydligare temporära

förutsättningar kanske krävt delvis andra överväganden men i övrigt varit liknande.

Möjligheterna till att omvandla parkeringsplatser till sociala platser påverkas mycket av bolagens hantering av boendeparkering i stort. Vidare finns det skillnader i hur bra överblick bolagen har över vilka parkeringsytor som står tomma, och en ovana i att identifiera potentiellt lediga p-platser som kan överföras till att användas till annat än parkering. Detta kan komma att ändras i och med ett ökat intresse att arbeta bredare med mobilitetsfrågor och en ekonomisk press att inte låta ekonomin för bilparkeringarna belasta även hushållen som inte har bil, se slutsatser i Allmännyttans mobilitetsprojekt (Sveriges allmännytta 2022).

Särskilt i Uppsala och Göteborg såg bolagen möjligheter att använda platserna för fortsatta dialoger med boende i framtiden, gällande utvecklingen i stadsdelen mer brett. De omvandlade platserna kompletterar på så sätt andra mötesplatser som föreningslokaler inomhus och tält utomhus. På samma sätt kan framtida planer på förändringar var en möjliggörare i att identifiera parkeringsplatser vars omvandling kan ses som en start på en större förändring och möjlighet till dialog mellan bolaget, kommunen och invånare.

Sammanfattande tips över bra förutsättningar för omvandling av en parkeringsyta:

- Platsen bör ha ett "uppkopplat läge" där personer rör sig kontinuerligt för att människor ska hitta dit och känna sig trygga på platsen.
- Lokaliserad i ett område i behov av fler sociala platser, detta bör göras i samverkan med förvaltare med ansvar för distriktet/området.
- Omvandlingen bör förankras med och ske i nära samverkan med områdets förvaltare, med ansvar för områdets utveckling och mandat över budgeten för investeringar i utemiljön.
- Omvandlingar förenklas om parkeringar inte är låsta till specifik hyresgäst.
- Platsen kan med fördel vara placerad nära område där andra förändringar ska ske, den kan då användas för framtida dialoger med boende.

4.2 Dialog- och designprocessen

Dialog- och designprocesserna har haft en strävan att utmana bostadsbolagen uppåt på delaktighetstrappan (se Figur 1) och att närma sig det platsledda angreppssättet. Ambitionen har dock inte varit att utveckla självständiga exempel på full ut-plats-ledd utveckling, utan snarare att visa på att omvandlingarna kan ske genom ganska enkla processer där det ändå skapas en värdefull lokal förankring i de förändringar som görs. Inom de tre dialogprocesserna återfinns flera olika metoder för involvering, både uppsökande dialogmöten och öppna/förutsättningslösa möten, som sammantaget gett en process med tydligt inflytande. Vid en jämförelse mellan dialogprocesserna och resultaten av den fysiska omvandlingen syns tydligt att involveringen påverkat utformningen av platserna. I Uppsala kom idén om en Gottsunda-skylt upp tidigt i processen, i Örebro var det involverade ungdomar som kom med idén om ett förebildsträd och tyckte att färgsättningen skulle använda Tegelbrukets färger, i Göteborg påverkade förskolebarnens lek i skogen intill parkeringsplatsen utformningens koppling till platsens grönska. Samtidigt finns det möjlighet att gå längre och inkludera mer av medbeslutande i processen (se Figur 2) och låta boende i högre grad styra processerna, utformning och förvaltning än vad de tre omvandlingarna i detta projekt arbetat med. Möjligen kan detta bli aktuellt i framtida omvandlingar genom att bolagen successivt kan utveckla sina arbetssätt kring platsomvandling.

Processen innebar en ny typ av deltagande från boende och andra, som bolagen inte var vana att arbeta med. Tjänstepersoner vid bolagen uttryckte under processen också oro för att lova för mycket, öppna upp för önskemål som inte går att uppfylla och att boende i slutändan ska bli besvikna på vad som byggs. Det fanns även utmaningar i att skapa ett brett engagemang bland många människor att återkomma i processen. På varje plats var de endast ett fåtal eller enskilda personer som var med i flera steg av deltagandeprocessen. Även yttre omständigheter försvårade för dialogprocesserna. I Göteborg blev beskedet från kommunen att platsen antagligen ska grävas upp inom ett år ett sådant hinder, eftersom beskedet gjorde det svårt för bolaget att våga öppna upp för engagemang när förutsättningarna var oklara. Att dialogprocesserna blev utdragna över tid lyftes också som negativt genom att det minskade intresset från involverade personer att engagera sig i flera delar av processen. Bolagen kommer därför troligen arbeta med kortare och mer intensiva dialogprocesser där personer kan anmäla sig till flera efterföljande träffar samtidigt i kommande omvandlingar.

Sammantaget ser bolag potential i att arbeta med mer involvering än man är van vid idag, och att närma sig principerna för platsled utveckling. De anger samtidigt

att det kräver ett mod att våga bjuda in boende och andra i planeringsprocesser utan att på förhand veta vad resultatet ska bli. En tydlig framgångsfaktor för involveringen var dels bolagens egna områdesvärdar som har bra kontakter bland boende och egen lokalkännedom om respektive plats. Dels att samarbeta med andra lokala aktörer som förskola, äldreboende, hyresgästförening, verksamheter, lokala föreningar och liknande. Dessa är framgångsfaktorer bolagen kommer fortsätta arbeta med i andra omvandlingar. Vidare pekar bostadsbolagen på behovet av att ange tydliga ramar (tid, plats, pengar) för omvandlingen, inom vilka boende kan ges frihet att styra utformningen. På så sätt möjliggörs även den högsta graden av involvering där de boende själva snarare än bostadsbolaget styr vad som ska utvecklas på platsen. Det ställer dock krav på en bra intern organisation och koordinering för att kunna sätta sådana ramar, vilket bolagen ser sig ha utvecklat genom respektive omvandlingsprocess.

Expertkompetensen från arkitekterna på TIP inom platsledd utveckling bidrog mycket för alla tre omvandlingar. Arkitekters kompetens i att dels skapa en inkluderande designprocess som tar vara på människors tankar och idéer, dels förmåga att omsätta dessa idéer i en genomförbar design utifrån lokala förutsättningar är en förutsättning för ett bra slutresultat. Genom dialogprocessen fick arkitekterna också en roll i att inte bara utveckla den aktuella platsen, utan också "lyssna av" de boende om förbättringar som kan göras, lampor som behöver bytas, lekutrustning som inte används och liknande för området i stort. Arkitekternas erfarenhet från processen är att ett brett samtal om livet i stadsdelen i stort kan skapa en avslappnad och förtroendefull relation mellan boende och bostadsbolagen, vilket ger en grund för en positiv och konstruktiv dialog om området i stort så väl som den specifika platsens utveckling. Samtidigt ställer en hög grad av involvering krav på den som leder processen att vara öppen och följsam inför de boendes hjärtefrågor och behov. I detta sammanhang kan arkitekter ha större vana av att vara skapare av ett verk snarare än att vara den som underlättar och stöttar i en designprocess där flertalet idéer flätas samman. Som arkitekt behöver man därför fokusera mer på processen snarare än objektet samt lägga mer tid på plats och på samverkan med lokala intressenter än i andra designprocesser.

Sammanfattande tips för dialogprocessen

- Arbeta med en hög grad av involvering och se boende och andra som lokala experter att nyttja kunskap ifrån. Det kommer att förankra omvandlingen lokalt och göra den nya platsen intressant och attraktiv för de som bor eller verkar i området.

- Nyttja bolagets egna områdesvärdar samt lokala verksamheter, föreningar eller liknande för att nå ut till personer som vill engagera sig i utformningen.
- Möjliggör för projektmedarbetare att arbeta med projektet fokuserat under en kortare tidsperiod för att hålla engagemanget vid liv.
- Ange tydliga ramar för projektet inom vilka boende kan styra utformningen.
- Nyttja intern eller ta in extern kompetens inom delaktighet och platsledd utveckling och utformning av sociala platser utomhus för att säkerställa en kvalitativ och effektiv process och design.

4.3 Krav på intern organisering

Alla tre omvandlingsprocesser hade motgångar av olika slag. Motgångarna var också olika svåra att överkomma. I Göteborg drog bolaget i handbromsen för processen när kommunen meddelade att platsen skulle grävas upp inom en snar framtid. I Örebro tog processen stopp när trafiksäkerheten ifrågasattes. I Uppsala var också trafiksituationen ett diskussionsämne, men även stöld av delar till den återbrukade pergolan och behov av polistillstånd för loppis försvårade processen. Trots motgångarna och svårigheterna med att hantera nya situationer som inte är del av involverade personers vanliga arbetsuppgifter, genomfördes alla omvandlingar - även om det ibland krävdes flera omtag som inkluderade interna möten för att få nya klartecken att gå vidare. De snåriga processerna är dels ett resultat av att projektet är experimenterande och genomför sådant som inte gjorts tidigare. Samtidigt visar detta att denna typ av omvandlingar, som går utanför bolagens ordinarie arbete, involverar boende och utmanar rådande bilnormer, kräver personer som har bra interna kontakter och som fortsätter att trycka på för en förändring trots motgångar. Denna typ av personer kallas ibland för gränsgångare (se exempelvis Ernits 2020), genom att de arbetar i ett organisatoriskt mellanrum där de inte är bundna av sin organisatoriska hemvist eller vad som är ens "egentliga" arbetsuppgifter. Att omvandlingarna drivits av denna typ av personer med organisatorisk möjlighet att jobba på detta sätt inom bolagen har varit en framgångsfaktor. Detta kan dock ändras när bostadsbolag får mer vana av sådana här processer och om personer anställs i syfte att driva denna typ av processer.

Baserat på erfarenheterna från projektet kan olika nivåer inom bostadsbolag vara initiativtagare och projektledare för denna typ av omvandling. Generellt finns det dock flera fördelar med att inkludera både centrala och lokala funktioner i processen. Inom detta projekt drevs omvandlingarna främst av personer centralt placerade i bolagens organisationer med uppdrag att driva utveckling i bolaget, men även lokala bostadsutvecklare, områdesvärdar, stadsdelsutvecklare, miljövärdar och förvaltare var viktiga resurser (vilka som bör inkluderas styrs av hur bostadsbolaget är organiserat). De lokala delarna av bolaget involveras dels eftersom omvandlingen budgetmässigt naturligt hamnar på distriktet/området, dels för att personerna i dessa lokala roller har god lokalkännedom och ofta bra kontakt med verksamheter som bör involveras i dialogprocessen. I vissa bolag finns även möjlighet att söka centrala projekt- eller utvecklingsmedel för att finansiera en omvandlingsprocess. Ett lyckat projekt är även beroende av att involverade person har tillräckligt med tid, och möjlighet att jobba tillräckligt intensivt med omvandlingen.

För att säkerställa intresse, budgetutrymme, relevant val av plats och involvering av rätt personer bör funktioner lokalt och centralt involveras tidigt i omvandlingsprocessen. Att involvera både beslutsfattare högt upp i organisationen och utförare längre ut i organisationen tidigt är ofta en framgångsfaktor för att lyckas med att göra nya saker eller göra något på ett nytt sätt. Erfarenheterna från de tre omvandlingarna pekar även på betydelsen av att tydligt definiera målen med omvandlingen. En sådan beskrivning kan vara bra att repetera när hinder uppstår och omtag/nya beslut behövs för att visa att organisationen redan beslutat om omvandlingen och varför man tog det beslutet.

Tips för den interna organiseringen inom bolaget:

- Inkludera personer i projektet med bra internt kontaktnät (och även kontaktnät hos andra berörda aktörer exempelvis kommunen) och med vana att agera gränsgångare för att överkomma oförutsedda hinder för omvandlingen.
- Engagera personer inom bolaget med både intresse och budget för att genomföra omvandlingen (alternativt få pengar och direktiv beslutade högre upp i organisationen).
- Tilldela projektledarskap till person inom organisationen som har tid att arbeta med projektet, bland annat för att minska på projekttiden och med det öka möjligheten till kontinuerlig involvering av boende i flera delar av processen.

- Involvera både personer med beslutandemakt högt upp/centralt i organisationen och utförare som arbetar lokalt, längre ut, i organisationen från början i processen.
- Sätt tydliga mål för omvandlingen som förankras inom organisationen, så att nyckelpersoner vet varför projektet genomförs.

4.4 Designkoncept och kostnad för omvandling

Genom att alla tre omvandlingar utgår från samma designkoncept men också utvecklats genom en hög grad av involvering av boende och andra, finns det både likheter och skillnader mellan de platser som skapats. Resultatet från projektet visar att designkonceptet är applicerbart för olika platser med olika förutsättningar och behov, och konceptet bör därför kunna vara ett bra stöd också för omvandlingen av andra parkeringsytor i andra städer. Erfarenheterna från projektet är också att låta designen vara öppen och aldrig ses som helt färdigställd. Vid invigningar och andra aktiviteter på platserna har dialogen mellan bolagen och boende om platsens utveckling fortsatt, vilket ger grund för fortsatt förändring av platsen. Att se designen och omvandlingen som tillfällig gör att första versionen inte behöver vara perfekt utan kan ses som början på en utveckling av en plats, det kan också ses som en möjlighet för att flytta ramen till andra parkeringsplatser och testa omvandlingen av en annan parkeringsyta.

För två av städerna (Uppsala och Örebro) styrdes designen till viss del även av tillgången på återbrukat material. Möjligheten att arbeta med återbrukat ser olika ut i olika kommuner, ibland har bostadsbolag egna lager, särskilt vad gäller utemiljö, ibland har kommunen lager. Det finns också andra initiativ som www.ccbuild.se där man kan köpa återbrukat material. För att kunna använda återbrukat material bör en inventering av lager göras som del av designprocessen. Om inventeringen sker för sent i processen kan det vara svårt att hitta material som passar för planerad utformning.

Gällande kostnader för denna typ av omvandling är det svårt att ange något generellt eftersom en omvandling kan göras i olika omfattning. För att ändå ge en fingervisning om kostnadsnivå har bolagens interna tid för dialog- och omvandlingsprocessen beräknats till mellan 50 och 150 timmar. Denna mängd har dock varit svårt att uppskatta eftersom en stor del av tiden i projektet också

handlat om intern förankring och inte enbart själva omvandlingen. Denna beräkning är också begränsad till vilka personer i organisationen man ser utfört uppgifter som specifikt berört dessa omvandlingar. Fler kan ha bidragit i evenemang eller aktiviteter som delvis haft beröring. I det här projektet tog arkitekterna en aktiv roll i processledning av dialogen med boende och involvering vid den fysiska omvandlingen. Till detta tillkommer kostnader för arkitekternas processledning av dialogen med boende och andra framtida användare av platserna. Uppskattningsvis kompletterar det fastighetsbolagens timmar med en liknande storlek på arbetsinsats.

Kostnaden för material och byggnation för omvandlingarna på dessa platser landade i spannet 80 000 – 500 000 kr. Skillnaderna i kostnader beror dels på graden av återbrukat material (även om den stora kostnaden är byggnation), hur stor omvandlingen är (i Uppsala ingår exempelvis el-dragning för att möjliggöra uppställning av food trucks) samt i vilken utsträckning entreprenörer upphandlades för genomförande av byggnationen (i Göteborg ingår exempelvis kostnader för Egnahemfabrikens workshop där boende involverades i byggnationen). Även i byggnationen deltog arkitekterna med dels framtagande av skisser, dels styrning av genomförandet av de fysiska omvandlingarna i olika grad. Detta motsvarade i storleksordningen samma arbetsinsats som för processledning av dialogerna.

Utmaningen för de tre omvandlingarna var inte alltid storleken på kostnaderna utan snarare oförutsägbarheten i vilken kostnad som designen skulle leda till. Att jobba utifrån medskapande även i byggnation ger att designen inte utgår från exakta ritningar utan snarare skisser. Detta ledde till ett behov av en bra dialog mellan bolagen, arkitekterna, entreprenör och involverade boende för att iterativt förstå konsekvenserna av designval och ta beslut om utformningen. Det speglar också behovet av att olika professioner tar nya roller i denna typ av processer. Genom att arkitekten lägger mindre tid på att göra exakta inmätningar och producera detaljerade ritningar, kan mer tid och resurser läggas på att fysiskt närvara på platsen och vara en del av byggnationen i samverkan med både boende och entreprenörer. Det kan ge en mer effektiv process som bättre stödjer involveringen.

Tips för utformningens design

- Använd designkonceptet – 1. Ram, 2. Detaljer, 3. Liv – i utvecklingen av platsens nya design, och utifrån det konceptet involvera av boende och andra användare av platsen.

- Se utformningen som tillfällig och möjlig att utveckla. Både genom möjligheten att flytta och modifiera till andra parkeringsplatser, samt att ständigt fortsätta förändra platsen där den står utifrån nya insikter eller ändrade behov och förutsättningar.
- Nyttja återbrukat material från bolagets egna återbrukslager, kommunens lager eller andra källor, exempelvis Centrum för cirkulärt byggande (CCBuild).
- Skapa en nära samverkan med utförare av byggnationen för att möjliggöra förverkligande av skissartade idéer och avstämning av prisbild trots avsaknad av konstruktionsritningar.

4.5 Potential för fler omvandlingar

Som konstaterats tidigare i denna rapport visar resultaten från detta projekt på potential i att arbeta mer med omvandling av parkeringsplatser till samlingsplatser. De tre bostadsbolagen uttrycker alla omvandlingen i positiva ordalag och det finns både planer på att utveckla platserna ytterligare och genomföra liknande omvandlingar på fler platser. Tydligaste planer på det senare har Örebrobostäder, som pekat ut en plats i Brickebacken som möjligt att gå vidare med. De ser då att processen bör kunna flyta på bättre genom att organisationen efter detta projekt vet vem som gör vad, hur man ska planera dialogen samt vad en rimlig budget är.

Samtidigt har det varit svårt att på ett tillförlitligt sätt utvärdera boendes upplevelser och användningen av platsen. Utvärderingarna av respektive platsomvandling bygger därför mycket på bostadsbolagens uppfattningar vilka varit tydligt positiva, men det ska påpekas att de utgör ett ensidigt perspektiv på frågan. Den enkätundersökning som genomfördes i Uppsala pekar på en spretig upplevelse bland de boende, och det har inte varit möjligt att skapa en djupare förståelse till anledningarna bakom skillnaderna i upplevelser av platsen. Det har heller inte gått så lång tid sedan platserna färdigställts, och det vore därför intressant att genomföra ytterligare uppföljning efter en längre tids användning.

För att lyckas med en uppskalning utanför de tre medverkande bolagen kan denna slutrapport användas för att sprida information om de tre omvandlingarna som konkreta fallstudier och goda exempel på hur en omvandling kan gå till. Medverkande bostadsbolagen lyfter just behovet av goda exempel för att få

budgetmedel avsatta för att arbeta med denna typ av projekt. Beslutsfattare i bostadsbolag med mandat över budget behöver konkreta exempel som visar både på hur processen och slutresultatet kan se ut. Det är även fördelaktigt att kunna visa på kostnader och att det kan vara ganska enkla lösningar som skapas, exempelvis en markmålning eller enkla och nedmonterbara konstruktioner som inte kräver bygglov. Dessutom är det viktigt att kunna förklara varför en omvandling bör göras inom ett visst bostadsområde, stöd kan tas från resultaten som påvisas i detta projekt (se framför allt sektion 3.6). Att mäta och följa upp boendes nöjdhet eller annan målpuppfyllelse som del av en omvandlingarna stärker möjligheten att kunna göra fler och bättre omvandlingar i framtiden.

Slutligen visar projektet på möjligheterna att använda denna typ av omvandlingar som del av ett bredare arbete med hållbar mobilitet. Ett aktivt och involverande platsskapande i den nära bostadsmiljön kan vara en del i fastighetsägares arbete med att erbjuda bredare mobilitetslösningar och effektivisera parkeringsytor. Platserna som valdes för omvandling i detta projekt innebar inte någon konflikt mellan privat bilparkering och sociala ytor. Däremot fanns det behov av att utveckla områdenas sociala och estetiska värden, och att jobba med trygghetsfrågor. Den tillförda designen och fysiska markering av samlingsplats kunde med lätthet använda friställd p-yta som är något det finns potentiellt gott om i många områden. Därmed kopplas miljömässig och social hållbarhet ihop.

I Örebro ser bostadsbolaget en möjlighet i att använda omvandlingar av parkeringsplatser som en möjliggörare för att utmana bilnormen. Omvandlingar kan då hänga samman med ett bredare mobilitetsarbete exempelvis vad gäller prissättning för parkering. Örebrostäder lyfter i sammanhanget en problematik om att det står många avställda bilar på bolagets parkeringar eftersom priserna för parkering är låga. På liknande sätt kan tillskapandet av sociala platser i staden ses som en bredare stadsutvecklingsfråga kollat till trygghet, ekosystemtjänster, trafiksäkerhet mer mera. Det fortsatta arbetet kommer således ske i samverkan med kommunen, för att skapa en dialog om förändringen av utbudet i parkeringsplatser i stadens centrum.

Tips för att lyckas med uppskalning

1. Utgå från lärdomarna listade ovan för att öka möjligheterna till en lyckad omvandling, som är förankrad och känd inom bolaget.
2. Använd de tre projekten eller andra exempel som konkreta fallstudier på vad en omvandling innebär och vad det leder till.

3. Tydliggör det lokala syftet med ett omvandlingsprojekt och möjliggör att mäta förändringar i boupplevelser och annan måluppfyllelse i samband med dialogprocess och fysisk omvandling.
4. Använd omvandlingen som verktyg för en hållbar mobilitetsplanering, gärna i samverkan med kommunen.

5 Slutsatser

Detta projekt har syftat till att samskapa och testa nya lösningar för omvandling av tidigare parkeringsytor till olika typer av samlingsplatser för boende. Utifrån projektets resultat som presenteras i denna rapport är bedömningen att det finns en stor potential i denna typ av omvandlingar. Medverkande bostadsbolag vittnar om positiv respons både från interna organisationen och boende. Vad gäller det senare handlar det ofta om en förskjutning från att i den fysiska miljön prioritera plats för biläggande, vilket hänger ihop med normer i stadsrummet (Lundin 2008), till annat marknyttjande som inte lika högljutt hävdar sin plats i staden. Projektet har fokuserat på bolagens erfarenheter av att driva denna typ av omvandlingar och att skapa ett samarbete mellan bolagen för att synliggöra lärdomar från processerna. Framtida projekt kan arbeta mer med utvärderingen av de nya platserna dels utifrån hur de lyckats med att skapa trivsamma miljöer i annars ganska kala stadsbilder som karaktäriseras av asfalt och biltrafik, dels utvärdera vilken typ av användande som skapas och om det upplevs positivt av boende i området. Här har det saknats bra metoder för att inom projektet genomföra denna typ av utvärdering på ett djupgående sätt. Vidare vore det intressant att följa platserna över tid för att se om användandet förändras.

Bolagens egna erfarenheter är att omvandlingar varit lyckade och att man med relativt små medel skapat en märkbart positiv förändring. För att lyckas med liknande omvandlingar i andra sammanhang, pekar erfarenheterna från projektet på det centrala i att välja en redan "uppkopplad plats", samt att involvera framtida användare av platsen utifrån principer om delaktighet och platsledd utveckling även om det inte alltid är aktuellt att följa dessa koncept fullt ut. Vidare bör liknande omvandlingar ta lärdomar kring intern organisering i bostadsbolaget. Designkonceptet som utvecklades - 1. Ram, 2. Detaljer, 3. Liv – har stor möjlighet att replikeras på olika platser, samtidigt som det är öppet nog att anpassas efter olika platsers förutsättningar och behov. Den samlade erfarenheten är att fler omvandlingar av parkeringsplatser i liknande miljöer (och även på p-däck och

olika typer av garageplatser) är möjliga för mer trivsamma utemiljöer för bättre social hållbarhet.

6 Referensförteckning

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.

Castell, P. (2006). Space for community – The study of resident involvement in neighbourhood space management. *The Sustainable City IV*

Ernits, H. (2020). *Ledarskap i mellanrummen – fallstudie av gränsgångare och gränspraktiker i en komplex samverkansmiljö* (Doktorsavhandling, Högskolan i Borås).

Femenias, P., Gluch, P., & Mjörnell, K. (2017). *Utmaningar vid planering av hållbar bostadsförnyelse – En studie av ett miljonprogramsområde*. SIREn rapportserie 2017:1

Forester, J. (1989), *Planning in the face of power*. University of California Press, Berkeley: Los Angeles/London.

Friedmann, J. (2010). Place and place-making in cities: A global perspective. *Planning Theory & Practice*, 11(2), 149-165.

Healey, P. (1997), *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Lindgren, T. & Castell, P. (2008). Open space management in residential areas – how it is organised and why. *International Journal och Strategic Property Management* 12(3), 141-160.

Lundin, P. (2008). *Bilsamhället: Ideologi, expertis och regelskapande i efterkrigstidens Sverige*.

Pettersson, M., Stjernström, O., & Keskitalo, E. C. H. (2017). The role of participation in the planning process: examples from Sweden. *Local Environment*, 22(8), 986-997.

PPS - Project for public places. (2016) *Placemaking – what if we built our cities around places?*. Project for public places. New York.

Roth, A., Larsson, M-O., Sköld, A., Romson, Å. och Merelli, L. (2021) *Parkerings- och mobilitetstjänster för en hållbar stad*, IVL rapport B2416

SKR (2023) *Delaktighetstrappan – och liknande modeller*. Sveriges kommuner och regioner.

Stenberg, J. (2018). Dilemmas associated with tenant participation in renovation of housing in marginalized areas may lead to system change. *Cogent Social Sciences*, 4(1), 1528710.

Sveriges allmännyttan (2022) *Resurseffektivt användande av redan befintliga resurser inom allmännyttans transportsystem*. Slutrapport. Energimyndigheten.
<https://www.sverigesallmannytta.se/document/slutrapport-allmannyttans-mobilitetsprojekt/>

Wiberg, S. (2016). *Medborgardialogens politiska organisering*. Scores rapportserie 2016, 3.

STOCKHOLM

Box 21060, 100 31 Stockholm

GÖTEBORG

Box 53021, 400 14 Göteborg

MALMÖ

Nordenskiöldsgatan 24
211 19 Malmö

KRISTINEBERG

**(Center för marin forskning
och innovation)**

Kristineberg 566
451 78 Fiskebäckskil

SKELLEFTEÅ

Kanalgatan 59
931 32 Skellefteå

BEIJING, CHINA

Room 612A
InterChina Commercial Building No.33
Dengshikou Dajie
Dongcheng District
Beijing 100006
China

© IVL SVENSKA MILJÖINSTITUTET AB | Tel: 010-788 65 00 | www.ivl.se